

Advies van de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee over de mogelijkheden voor het achterwege laten van het behandelen van de achterste teen van hanen

November 2022

Samenvatting en advies

Per 1 januari 2023 loopt de vrijstelling af van het wettelijk verbod op het verwijderen van een deel van de achterste teen bij mannelijke kippen bestemd voor de fokkerij, waarvan de nakomelingen gewoonlijk worden gehouden voor de menselijke consumptie. De Stuurgroep Ingrepen Pluimvee heeft in 2021 een advies gegeven aan de minister van LNV om de vrijstelling voor dit verbod tot 1 september 2026 te verlengen. De minister heeft toen besloten de vrijstelling te verlengen tot 1 januari 2023. De Stuurgroep is op basis van een werkplan doorgegaan met onderzoek. Dit voorliggende advies is een update van het in 2021 door de Stuurgroep uitgebrachte advies, waarbij is beoordeeld of deze ingreep per 2023 verantwoord achterwege kan worden gelaten. **De Stuurgroep concludeert dat het vanuit dierwelzijnsoogpunt op dit moment niet verantwoord is om het verwijderen van een deel van de achterste tenen bij hanen achterwege te laten. Daarom adviseert de Stuurgroep de minister van LNV om het verbod op deze ingreep uit te stellen tot en met 30 juni 2025, ruim één jaar eerder dan het eerdere advies.** Er komt mogelijk een oplossing in zicht. Er wordt momenteel onderzoek gedaan naar het achterwege laten van de ingreep bij 19 praktijkkoppels, maar dit onderzoek moet afgerond worden voordat besloten kan worden of de ingreep verantwoord achterwege gelaten kan worden. De resultaten komen eind 2023 beschikbaar waarna in het eerste kwartaal van 2024 een evaluatie en indien nodig tussentijds advies volgen. Het verbod kan op 1 juli 2025 alleen ingaan als het verantwoord is om de behandeling van de achterste teen achterwege te laten. De stuurgroep zal bij de evaluatie bekijken wat daarvoor nodig is.

De Stuurgroep Ingrepen Pluimvee bestaat uit vertegenwoordigers van de pluimveesector (LTO Nederland/ Nederlandse Organisatie Pluimveehouders (LTO/NOP), Nederlandse Vakbond Pluimveehouders (NVP), Centrale Organisatie van Broedeieren en Kuikens (COBK)), Dierenbescherming en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De Stuurgroep wordt geadviseerd door onderzoekers van Wageningen Livestock Research (WLR). Het doel van de Stuurgroep is om te beoordelen wanneer ingrepen bij pluimvee op basis van dierwelzijn verantwoord achterwege gelaten kunnen worden, daarover de minister te adviseren en onderzoek te laten uitvoeren dat daaraan bijdraagt. Dat betekent het maken van een afweging tussen aan de ene kant gevolgen voor het dierenwelzijn bij het achterwege laten van de ingreep en aan de andere kant gevolgen voor het welzijn bij het toepassen van een ingreep. Deze afweging moet gemaakt worden voor alle in Nederland gehouden pluimvee, maar ook voor alle pluimvee (eendagskuikens) dat vanuit Nederland naar andere landen wordt geëxporteerd.

Bij het zoeken naar oplossingen zijn verschillende factoren van belang, zoals fokkerij, huisvesting, management en voeding. Onderzoek, kennis en ervaring zijn medebepalend voor resultaten. Maar er worden ook resultaten geboekt door een veranderende vraag vanuit de markt (al dan niet door maatschappelijke druk). Marktvraag stimuleert de sector omdat dan een hogere prijs voor de producten kan worden gevraagd. De Stuurgroep streeft naar een integrale afweging van de wijze waarop het dierenwelzijn het meest wordt gediend.

De Stuurgroep heeft de afgelopen jaren eraan kunnen bijdragen dat diverse ingrepen bij pluimvee verantwoord achterwege konden worden gelaten. Zo is de pluimveesector de afgelopen jaren gestopt met het behandelen van de snavels van leghennen en reguliere moederdieren in de vleessector, het verwijderen van de sporen en van de kammen bij vaderdieren voor bruine leghennen en vleeskuikens. Voor een aantal deelsectoren heeft de pluimveesector vrijstelling van het verbod op de snavelbehandeling verkregen tot 1 september 2023. Deze ingreep is nog toegestaan bij dieren die dienen als legouderdieren, (over)grootouderdieren, moederdieren van trager groeiende vleeskuikens, vaderdieren uit de vermeerderingssector, eendagskuikens van kippen bestemd voor de export, kalkoenen, en vleeskuikenouderdieren gehouden in verandastallen met geïntegreerde plastic voerpannen (tot 1 januari 2027).

Per 1 januari 2023 is het einde van de vrijstelling van het verbod op het verwijderen van een deel van de achterste teen bij vaderdieren in de vleesvermeerderingssector (*“mannelijke kippen bestemd voor de fokkerij, waarvan de nakomelingen gewoonlijk worden gehouden voor de menselijke consumptie”*) voorzien. De Stuurgroep heeft in 2021 een evaluatie uitgevoerd en toen geadviseerd om de vrijstelling voor deze ingreep met 5 jaar te verlengen tot 1 september 2026. De minister van LNV heeft vervolgens besloten om de vrijstelling te verlengen tot 1 januari 2023. Op initiatief van de Stuurgroep Ingrepen is de afgelopen jaren onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om deze ingreep achterwege te laten. De Stuurgroep heeft dit onderzoek op basis van een werkplan het afgelopen anderhalf jaar versterkt voortgezet. Aanvullende resultaten van dat onderzoek zijn echter nog nauwelijks beschikbaar, vanwege de tijd die het kost om een vermeerderingskoppel gedurende hun gehele leven (60-65 weken) op te volgen. Evenals bij eerdere evaluaties is ook nu het uitgangspunt voor de Stuurgroep geweest dat de ingreep op basis van dierenwelzijn verantwoord achterwege gelaten moet kunnen worden. Dat betekent het maken van een afweging tussen aan de ene kant gevolgen voor het dierenwelzijn (hennen en hanen) bij het achterwege laten van de ingreep en aan de andere kant gevolgen voor het welzijn van de dieren bij het toepassen van de ingreep (in dit geval alleen de hanen). Deze afweging moet gemaakt worden voor het in Nederland gehouden pluimvee, maar ook voor alle pluimvee dat als eendagskuiken vanuit Nederland naar andere landen wordt geëxporteerd.

De ingreep

In het Besluit Houders van dieren wordt verwezen naar het Besluit diergeneeskundigen, waar in artikel 2.2¹ de betreffende toegestane ingrepen bij pluimvee zijn benoemd. In artikel 7.1 wordt per toegestane ingreep bij pluimvee vermeld welke uitsluiting van kracht is, voor de ingreep waarop deze notitie betrekking heeft:

Artikel	Toegestane ingreep	Vervaldatum
2.2. lid b	Het verwijderen van een deel van de achterste teen bij mannelijke kippen, mits het dier niet ouder is dan twee dagen en het dier bestemd is voor de fokkerij waarbij nakomelingen gewoonlijk worden gehouden voor menselijke consumptie.	1 januari 2023

Resultaten uitgevoerd onderzoek

Bij het intact laten van de achterste teen van de hanen kunnen forse verwondingen worden toegebracht aan de hennen tijdens het treden (paren) van de hennen door de hanen. WLR heeft de afgelopen jaren in opdracht van de Stuurgroep onderzoek uitgevoerd en vier praktijkkoppels vleeskuikenouderdieren met onbehandelde hanen gemonitord. Het betrof twee koppels met reguliere vleeskuikenouderdieren en twee koppels vleeskuikenouderdieren van één trager groeiend ras. Daarnaast is door WLR een proef naar mogelijke pijnbestrijding bij deze ingreep uitgevoerd. Hierover is in het advies van de Stuurgroep uit 2021 gerapporteerd. Onderstaand zijn die resultaten aangevuld

¹ Het volledige artikel kan hier worden geraadpleegd: https://wetten.overheid.nl/BWBR0035091/2019-06-01/#Hoofdstuk2_Paragraaf1_Artikel2.5

met vervolgcacties die de Stuurgroep op basis van een werkplan het afgelopen anderhalf jaar heeft opgepakt. De tussenliggende tijd is echter te kort om daarvan al onderzoeksresultaten te kunnen vermelden. De resultaten komen eind 2023 beschikbaar.

1. Onderzoek bij **reguliere vleeskuikenouderdieren**:

- Het weglaten van de behandeling van tenen (en snavel) bij de hanen leidde bij het onderzoek in 2019 tot een sterke toename van de uitval bij de hennen.²
- De sterke toename van de uitval werd met name veroorzaakt door flankverwondingen ten gevolge van de onbehandelde tenen bij de hanen. De uitval bij hennen nam toe vanaf ongeveer 27 weken leeftijd. In het eerste koppel nam de extra uitval door flankverwondingen vanaf week 37 weer af, in tegenstelling tot het tweede koppel waar de uitval op week 37 nog erg hoog was met weinig perspectief op verbetering. Bij het tweede koppel is de proef daarom op die leeftijd afgebroken om verder leed te voorkomen. In deze proeven zijn geen additionele huisvestings-, voedings- of managementmaatregelen genomen om flankverwondingen te voorkomen.
- Het weglaten van de behandeling bij reguliere vleeskuikenouderdieren is (onder de huidige praktijkomstandigheden) niet mogelijk zonder ernstige consequenties voor het welzijn van de hennen. Intacte tenen bij de hanen leiden tot sterk verhoogde uitval door verwondingen van de rug en/of dijen van de hennen.
- In de komende jaren wordt verder onderzoek gedaan naar maatregelen die dit eventueel wel mogelijk zouden kunnen maken. Hiervoor is door de Stuurgroep in 2021 een werkplan opgesteld met daarin de volgende onderzoeken:
  - a) Breeders In Technology (BITe) onderzoek

De Stuurgroep heeft een link gelegd met het BITe-onderzoeksproject voor de vermeerderingssector. In dat project van WUR worden geen proeven gedaan met onbehandelde hanen, maar worden wel behandelingen uitgetest die in dit kader relevant kunnen zijn en onder andere gericht zijn op (verbetering van) het paargedrag. Binnen BITe wordt onder andere onderzoek gedaan naar een aangepast verloop van het percentage hanen. Daarbij richt men zich met name op het starten van een koppel ouderdieren met een lager percentage hanen (bijv. 4-5% in plaats van 9%). Een pilotexperiment (op het groepssysteem Veranda van Vencomatic) is uitgevoerd en wordt gevolgd door vervolgonderzoek via een praktijkexperiment met traditionele grondhuisvesting. Dat is in de eerste helft van 2022 opgestart.
  - b) Monitoring onbehandelde praktijkkoppels met aangepast management (zowel regulier als traaggroeiende rassen)

Er is vanuit de Stuurgroep via twee projecten een monitoring opgezet van 19 praktijkkoppels met onbehandelde hanen. In het eerste project betrof het 1 koppel met reguliere vleeskuikenouderdieren en 3 koppels met ouderdieren van trager groeiende vleeskuikens. In het tweede project betrof dat 11 koppels met reguliere vleeskuikenouderdieren en 4 koppels met ouderdieren van trager groeiende vleeskuikens. Het aangepaste management betreft een (ca. 1%) lager percentage hanen in koppels met reguliere vleeskuikenouderdieren. Met deze monitoring wordt zo veel mogelijk informatie uit de sector opgehaald. De eerste tussenresultaten van het eerste project zijn in oktober 2022 beschikbaar. Vanwege de benodigde doorlooptijd van het onderzoek is de eindrapportage van het eerste én tweede project voor eind 2023 voorzien.

2. Onderzoek bij **vleeskuikenouderdieren van trager groeiende vleeskuikens**:

- Zoals hierboven onder punt 1b beschreven worden koppels vleeskuikenouderdieren gemonitord. In het eerste project zijn in 2019 twee koppels met onbehandelde hanen gemonitord. De resultaten hiervan worden nog vergeleken met de gemiddelde resultaten van wel behandelde hanen met dezelfde moederdieren in Nederland. De monitoring van de twee

---

² In dit artikel staan meer gedetailleerde gegevens over dit onderzoek : <https://www.boerderij.nl/weglaten-ingrepen-bij-de-haan-schaadt-de-hen>

andere koppels is gestart in december 2021, waarvan de rapportage in oktober 2022 beschikbaar komt.

- Bij de eerste twee koppels leidde het weglaten van de behandeling aan de tenen (en snavel) bij de hanen niet tot extra uitval, veerbeschadigingen en huidverwondingen bij de hennen.
- Er lijken wel mogelijkheden om de behandeling van de achterste tenen op termijn achterwege te laten, maar er zijn nu nog maar resultaten van twee koppels met onbehandelde hanen van één ras in de praktijk gehouden en gemonitord. Aangezien er meerdere rassen met verschillende kenmerken gebruikt worden is er op dit moment onvoldoende basis om het verbod op deze ingreep nu al verantwoord te laten zijn. Er zullen de komende jaren meer praktijkkoppels gevolgd worden om deze eerste uitkomsten voor alle gebruikte rassen te bevestigen. In totaal betreft dat 19 koppels (regulier en traaggroeiende rassen). Dat vindt plaats via het onder 1. vermelde project “Monitoring onbehandelde praktijkkoppels met aangepast management”, zoals opgenomen in het werkplan van de Stuurgroep.

3. Internationaal

Internationaal wordt er, voor zover bij de Stuurgroep bekend, nagenoeg geen onderzoek naar deze ingreep gedaan en wordt vrijwel wereldwijd de behandeling van de achterste tenen bij hanen toegepast. De Stuurgroep verricht op dit vlak pionierend werk. Alleen in Scandinavië zijn er eerste ervaringen met onbehandelde hanen. In Noorwegen is begin 2021 een eerste proef met onbehandelde hanen van een trager groeiend ras gestart. Inmiddels loopt die proef bij 3 koppels. Vanuit de Stuurgroep zijn er rechtstreekse contacten met dit Noorse onderzoek, dat op die manier goed gevolgd wordt. In 2021 is via WUR ook contact gezocht met pluimvee-integraties in Zweden, Noorwegen en Denemarken. Daaruit bleek dat de sector in Noorwegen en Zweden al enige tijd ervaringen heeft met hanen met onbehandelde achterste teen. Ook in Denemarken is men bezig om de behandeling langzaam uit te faseren. Een belangrijk aspect voor succes is toepassen van een aangepast management, met name een lager percentage hanen.

4. De Stuurgroep heeft een onderzoek laten uitvoeren naar **pijnbestrijding** op het moment van behandelen van de hanen. Uit het onderzoek bleek dat het lastig is vast te stellen wat de pijnbeleving van de haantjes is. Er is weinig bekend over de innervatie van de achterste teen en het is lastig om genoeg sensitieve metingen te doen. Omdat pijnstilling de “second best” oplossing is, heeft de Stuurgroep er de voorkeur aan gegeven om eerst te focussen op het achterwege kunnen laten van de behandeling van de achterste teen (en daaraan de beschikbare tijd en budgetten spenderen) en de mogelijkheden van pijnstilling later opnieuw te bezien.

Samenvattend:

- Uit de eerder uitgevoerde praktijkonderzoeken blijkt bij reguliere vleeskuikenouderdieren sprake van (veelal forse) verwondingen en sterk verhoogde uitval bij de moederdieren als de hanen niet aan de achterste tenen behandeld worden. Bij de vleeskuikenouderdieren van trager groeiende vleeskuikens lijken er wel mogelijkheden te zijn, maar omdat nu slechts van twee koppels data van één ras verzameld is, moet dit verder worden onderzocht. Het BITE-onderzoek en de aanvullende monitoring van praktijkkoppels kunnen informatie opleveren over de mate van verwondingen en bevedering bij de hennen. Dat kan indicaties geven van managementmaatregelen die kunnen bijdragen aan het uifaseren van de behandeling van de achterste teen bij de hanen.
- Omdat pijnstilling de “second best” oplossing is, heeft de Stuurgroep er de voorkeur aan gegeven om eerst te focussen op het achterwege kunnen laten van de behandeling van de achterste teen.
- De Stuurgroep concludeert dat het vanuit dierwelzijnsoogpunt op dit moment niet verantwoord is om het verwijderen van een deel van de achterste tenen bij hanen achterwege te laten. Meer onderzoek zal de komende jaren nodig zijn en is op basis van een werkplan na het vorige advies reeds in gang gezet. Resultaten daarvan komen naar verwachting eind 2023 beschikbaar. In de Stuurgroep wordt met betrokken partijen verder gezocht naar mogelijkheden om te zien of deze

ingreep wel verantwoord achterwege kan worden gelaten door verder onderzoek te doen naar mogelijke innovaties in stalsystemen en/of managementfactoren. De Stuurgroep adviseert de minister van LNV daarom om het verbod op deze ingreep uit te stellen tot en met 30 juni 2025, ruim één jaar eerder dan in het eerdere advies. De Stuurgroep zal in het eerste kwartaal van 2024 een tussentijdse evaluatie uitvoeren en indien nodig tussentijds advies uitbrengen, om te bepalen wat er gedaan moet worden om op 1 juli 2025 te kunnen stoppen met deze ingreep. Want ook bij positieve resultaten bij de praktijkmonitoring betekent het niet dat alle vermeerderders het benodigde management direct beheersen. Er is tijd nodig om het aangepaste management op brede schaal in de sector geïmplementeerd te krijgen om koppels met sterk verhoogde uitval te voorkomen. Het verbod kan op 1 juli 2025 alleen ingaan als het verantwoord is om de behandeling van de achterste teen achterwege te laten. De Stuurgroep zal bij de evaluatie bekijken wat daarvoor nodig is.

Exportbroederij/fokkerij

De in Nederland gevestigde fokbedrijven en exportbroederijen leveren een aanzienlijk deel van het (fok)pluimvee in de ons omringende landen en vele andere bestemmingen in de rest van de wereld. Nederland is toonaangevend op gebied van fokkerij.

Eendagskuikens worden naar alle EU-landen en landen buiten de EU geëxporteerd (derde landen). In 2021 werd voor ruim € 80 miljoen aan eendagskuikens vlees (fok)pluimvee geëxporteerd naar EU-en derde landen. In onderstaande tabel is het aantal dieren per categorie weergegeven.

Een verbod op de behandeling van de achterste tenen bij hanen in Nederland bij kuikens bestemd voor export kan en zal leiden tot een toename van deze behandeling (op latere leeftijd) in andere landen, waarmee per saldo het dierenwelzijn niet wordt gediend. De Stuurgroep vindt een dergelijk effect in het buitenland, vanuit het streven om dierenwelzijn in Nederland te verbeteren, zeer onwenselijk.

Tabel aantallen geëxporteerde eendagskuikens in 2019 tot en met 2021

	Fok en productie Vlees		
	2019	2020	2021
Binnen EU	19.776.938	21.699.895	39.443.208
Derde landen	20.234.719	14.469.726	5.769.125
Totaal	40.011.657	36.169.621	45.212.333

Bron: Eurostat

Een verbod op het behandelen van de achterste teen bij de hanen in de vleesvermeerderingssector in Nederland bij kuikens bestemd voor export kan en zal leiden tot een toename van deze behandeling met een heet mes in andere landen, waarmee per saldo het dierenwelzijn niet wordt gediend. De Stuurgroep vindt een dergelijk effect in het buitenland, vanuit het streven om dierenwelzijn in Nederland te verbeteren, zeer onwenselijk. Temeer het op dit moment ook in Nederland nog niet mogelijk is deze behandeling bij de hanen van reguliere vleeskuikenouderdieren achterwege te laten zonder forse dierenwelzijnsgevolgen bij de hennen. Exporterende partijen zullen zich inspannen om kennis over het achterwege kunnen laten van de ingreep te verspreiden richting afnemende landen. De overheid kan hierin ook een rol spelen.

Verder voorziet de pluimveesector dat broederijen van fokdieren en exportbroederijen (bij het ontbreken van een 'level playing field') uit Nederland zullen verdwijnen om vanuit andere EU- landen de derde landen en vervolgens ook Nederland te voorzien van kuikens. De meeste broederijen hebben reeds nauwe samenwerkingsverbanden in het buitenland, waardoor deze stap heel klein is. Dit heeft grote economische consequenties voor de Nederlandse pluimveesector, omdat een

essentiële schakel in het productieproces (fokkerij) dan geheel vanuit het buitenland wordt aangestuurd.

'Level playing field' in EU

Het is belangrijk om in Europa een 'level playing field' te realiseren als het om ingrepen bij pluimvee gaat. De Stuurgroep doet daarom een oproep aan het ministerie van LNV om in de EU te blijven pleiten voor een Europees verbod op ingrepen bij pluimvee, bijvoorbeeld bij de komende herziening van de Europese dierenwelzijnswetgeving. Uiteraard doet de Nederlandse pluimveesector dat ook via haar Europese koepelorganisaties (Copa-Cogeca en ELPHA).